

*Я. О. Тицька,
викладач кафедри теорії та історії держави і права
Інституту національного та міжнародного права,
Міжнародний гуманітарний університет*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСВІТНІХ ПРАВОВІДНОСИН

Проблема визначення і характеристики категорії «освітніх правовідносин» є однією із найбільш спірних з точки зору науки освітнього права. Вчені навіть сьогодні сперечаються про юридичну природу даних правовідносин, їх визначення, структуру та особливості. Одним із основних завдань, яке поставлено перед наукою освітнього права України, є пошук відповідного методологічного інструментарію, за допомогою якого можливо виробити сучасну концепцію освітніх правовідносин.

Вибір методологічного інструментарію в дослідженні зумовлено його складним предметом – освітніми правовідносинами, в якому поєднуються елементи культури, інформації, педагогіки, які «одягнено» в юридичну форму. Тому вихідними концептуальними засадами дослідження є плюралізм та багаторівневість методології, яка включає підходи, принципи та методи.

Становлення інформаційного суспільства потребує динамічних змін у системі освіти, адекватних змінам, що відбуваються в суспільстві, у стрімкому розвитку інформаційних технологій та постійно зростаючого обсягу інформації. За таких умов існує нагальна потреба у філософсько-правовому дослідженні освітніх правовідносин.

Видається, що категорію освітніх правовідносин можливо адекватно пізнати тільки з урахуванням таких категорій діалектики як ціле та частина, форма та сутність, причина та наслідок, таких законів діалектики як єдність та боротьба протилежностей, переходу кількісних змін у якісні, заперечення заперечення, принципів історизму, об'єктивності та багатосторонності дослідження. За допомогою діалектичного методу освітні правовідносини представлено нами як невід'ємна складова правового регулювання у сфері освіти; досліджено співвідношення освітніх правовідносин та правовідносин у сфері освіти, що включає елементи єдності та протилежності. З позицій діалектики зроблено висновок про те, що освітні правовідносини є формою юридичного впорядкування найважливіших суспільних відносин у сфері освіти, сутністю яких є засвоєння освітньої програми особою, яка навчається, та досягнення певного освітнього цензу, що зумовлює адаптацію особи, що його досягла у соціальному та професійному середовищі.

Виявлення кількісних показників правового регулювання у сфері освіти дозволило дійти висновку про перебування освітнього законодавства України на стадії переростання у галузь освітнього права, тобто про неминучість зумовлених кількісними показниками якісних змін у цій сфері.

Для дослідження освітніх правовідносин вирішальну роль відіграє комунікативний підхід, започаткований Ю. Хабермасом та розвинутий у правознавчій сфері А. В. Поляковим. За концепцією Ю. Хабермаса комунікативна дія спрямо-

вана на взаєморозуміння діючих індивідів, їх консенсус [1, с. 12]. Ця згода щодо ситуації та очікуваних наслідків засновані скоріше на переконанні, ніж на примусі. Вона передбачає координацію тих зусиль людей, які спрямовані саме на взаєморозуміння. Комунікативна теорія права, як видається, є найбільш придатною для досягнення цілей дослідження через свій акцент на тому, що право розглядається у ній як оформлена специфічними правовими текстами взаємодія суб'єктів права, що володіють, взаємозумовленими правомочностями й обов'язками [2, с. 188]. В системі комунікацій у сфері освіти ми бачимо «зародки» об'єктивно існуючої галузі позитивного права України – освітнього права.

Додатковим аргументом для нашої концепції освітніх правовідносин є той факт, що міжнародна доктрина освітнього права також побудована на комунікативному підході. Згідно із Міжнародною стандартною класифікацією освіти, освіта – це процес, який включає комунікацію з метою навчання [3]. Ми також підтримуємо і поділяємо методологічну позицію професора А. Г. Кіслова [4], який представляє освіту як процес взаємовідносин між двома або більше особами, включаючи передачу інформації. Дослідник підкреслює, що спілкування може бути вербальним і невербальним, прямим або непрямим, безпосереднім або на відстані і може включати широке розмаїття каналів та технічних засобів. Інакше кажучи, навіть якщо метод навчання не пов'язаний з прямим контактом учасників освітнього процесу, комунікація все ж здійснюється між тими, хто надає освіту, і тими, хто її отримує.

Комунікативний підхід зумовлює акцент на активній ролі усіх учасників освітніх правовідносин, а не тільки особи, яка проводить навчання, і дозволяє подолати невідповідний сучасним реаліям інформаційного суспільства погляд на осіб, які навчаються, як на пасивних суб'єктів, що лише отримують освітні послуги. Підтримуючи позицію А. В. Полякова, що комунікація – свого роду «атом» соціальності, опосередкований текстами як знаковими системами, особливу увагу потрібно приділити аналізу правових текстів, а саме – нормативних та індивідуальних правових актів. Продовжуючи цю думку, відзначимо, що з позицій комунікативного підходу об'єктивне право є невіддільним від права суб'єктивного як сукупності правових повноважень конкретних суб'єктів і їх же правових обов'язків, тобто не може бути відокремлено від правових відносин [5, с. 61]. Визнання тісного взаємозв'язку між об'єктивним правом та правовими відносинами зумовлює наше розуміння впливу освітніх правовідносин на формування галузі освітнього права, що є, поряд з освітнім законодавчим масивом, важливим чинником утворення галузі освітнього права.

Важливе значення для дослідження освітніх правовідносин, що пов'язані з комунікативною теорією права має інформаційний підхід. Його сутність у цьому дослідженні проявляється, по-перше, у сприйнятті правових текстів як засобу передання інформації, по-друге, у розумінні процесу освіти як складної системи обміну інформацією. Підкреслюється взаємність обміну інформацією у процесі реалізації освітніх правовідносин між його суб'єктами: по суті, освітні правовідносин є інструментом взаємного збагачення духовними цінностями педагога та особи, яка навчається. У сучасному суспільстві на перший план в освітньому процесі виходить креативність або творчий потенціал людини, який потребує відповідного правового гарантування.

Тісно пов'язаним з комунікативним підходом є застосований для цілей цього дослідження аксіологічний підхід, звернення до якого у дослідженні правового аспекту освіти зумовлено його пануванням у сучасній гуманістичній педагогіці, де людина, як й у праві розглядається як вища цінність суспільства та мета суспільного розвитку. Завдяки аксіологічному підходу є можливим визначення властивостей об'єкту освітніх правовідносин. Ми виходимо з того, що освіта та доступ до неї в сучасному суспільстві є передумовою успішності у будь-якій сфері суспільного життя, що зумовлює оцінку її як одного з найвищих соціальних та особистих прагнень.

Зокрема, ми поділяємо концепцію, відповідно до якої навколишній світ має системний характер: будь-який матеріальний або нематеріальний об'єкт є або системою, або елементом якоїсь системи, або її частиною. Пізнання світу можливо тільки з урахуванням цієї обставини. Тобто, властивості й характеристики кожного з компонентів світобудови залежать не тільки від його власної природи, але й від його включення до тієї або іншої системи, від тих зв'язків і взаємин, які існують між ним та іншими об'єктами в рамках однієї або декількох взаємозалежних систем. Тому для дослідження освітніх правовідносин визначальну роль має системний підхід. Цей епістеміологічний інструмент пізнання орієнтує на розкриття цілісності об'єкту дослідження, яким є освітні правовідносини, що включає розуміння освітніх правовідносин як головного системоутворюючого елемента в системі відносин у сфері освіти, навколо якого формуються інші види правових відносин.

Оскільки сучасна освіта характеризується стрімкими темпами зміни знань та необмеженими можливостями їх засвоєння в період навчання, доречно звернутися до методологічного потенціалу синергетичного підходу. Як зазначає О. С. Бадюл: «...його цінність для сучасної філософії освіти полягає в тому, що синергетика, по-перше, пропонує модель саморозвитку людини в світі, що швидко змінюється і саморозвивається; по-друге, виходить на найважливішу світоглядну проблему – пошуку людиною свого місця в ньому» [6, с. 77].

Науковці вважають, що методологія синергетики принципово змінює погляди на процес навчання. Освіта з позицій синергетики – це не тільки процес передачі знань від вчителя до учня, це не пропонування готових істин; освіта – це нелінійна ситуація відкритого діалогу, прямого та зворотного зв'язку; процес, що сприяє пробудженню власних сил того, хто навчається, співробітництву з собою та іншими учасниками освітнього процесу [7, с. 138].

Дослідження освітніх правовідносин неможливе без спеціально-наукових методів. Наприклад, історико-генетичний та історико-ретроспективний методи дозволили створити періодизацію формування наукової правничої доктрини освітнього права. Зазначимо, що для дослідження освітніх правовідносин герменевтичний метод застосовано як методику опрацювання нормативних та індивідуальних правових текстуальних актів. Формально-юридичний (догматичний) метод дав змогу дослідити нормативне забезпечення регулювання освітніх правовідносин в Україні та сформулювати або уточнити категорії та поняття освітнього права України, наприклад: «освітні правовідносини», «суб'єкт освітніх правовідносин», та ін. Порівняльно-правовий метод послугував для співставлення національного, зарубіжного та міжнародного правового регулю-

вання у сфері освіти. Історико-правовий метод допоміг прослідкувати динаміку історичних етапів формування основних правових концепцій поняття «освітні правовідносини».

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що багаторівневність дослідження освітніх правовідносин зумовлює поєднання філософського (загальнонаукового), спеціально-наукового та конкретно-проблемного рівнів дослідження. Кожен з рівнів дослідження має свою специфікацію пізнавальних підходів, принципів та методів і об'єктивується у вигляді конкретних шляхів пізнавальної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хабермас Ю. Отношения к миру и рациональные аспекты действия в четырех социологических понятиях действия / Юрген Хабермас ; пер. с нем. Т. Тягуновой // Социологическое обозрение. – 2008. Т. 7. – №1. – С. 3–25.
2. Поляков А. Общая теория права : курс лекций / А. В. Поляков. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 642 с.
3. Международная стандартная классификация образования [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/UNESCO_GC_36C-19_ISCED_RU.pdf
4. Кіслов А. К определению современного образования как объекта правоотношения [Электронный ресурс] / А. Г. Кіслов. – Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=182703>
5. Поляков А. Коммуникативный подход в общей теории права / А. В. Поляков // Проблемы философии права. – 2006–2007. Том IV–V. – С. 60–66.
6. Бадюл О. Трансформація ціннісних установок особистості в освітньому процесі : монографія / О. С. Бадюл. – Одеса : «InPress», 2010. – 140 с.
7. Коломієць С. Синергетичний підхід до системи вищої освіти в умовах інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / С. В. Коломоець. – Режим доступа : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N149/N149p138-141.pdf

Ф. В. Шиманський,
*кандидат юридичних наук, доцент,
старший радник юстиції,
професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Інституту національного та міжнародного права,
Міжнародний гуманітарний університет*

ДО ПИТАННЯ ПРО СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ НОРМ НОВОГО КПК

В зв'язку із поспішним прийняттям нового КПК на слідчі підрозділи правоохоронних органів значно зросло навантаження, оскільки ними повинні прийматися до провадження (у всякому випадку так вимагає КПК) та розслідуватися виключно всі зареєстровані заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення, тоді як за положеннями КПК 1960 року – тільки ті заяви та повідомлення, за якими було порушено кримінальні справи.

З початку ведення в дію КПК 2012 року значного поширення (масового характеру) набули факти протиправної відмови в реєстрації в Єдиному реєстрі досудових розслідувань заяв та повідомлень про злочини, а відповідно по них